

Технико - икономически модел на пласмент и разпределение на водата за напояване в условия на реструктуриране на земеделската собственост

Красимира Загорова

Technological and economic model of supply and distribution of irrigation water under conditions of the restructuring of agricultural property: *In a period to market economy with the liquidation old cooperatives and policy of privatization in agriculture a lot of technical and organizational gap appear, the quantity of irrigated areas decreases sharply and all this affects badly the production and effectiveness of agricultural farms. This is what imposes the creating of a new organization for distribution and feeding of irrigational water to the water consumer in the agricultural branch contributing to a better distribution of the water in the irrigations systems, to a more rational and effective usage of the water resources on the whole, to a greater supply of the needs with water and the increase of the economical effect of irrigation.*

Key words: Irrigations water, agricultural farms, irrigating system, irrigation associations

ВЪВЕДЕНИЕ

В условията на пазарно реструктуриране и развитие на земеделските стопанства и обслужващите ги структури и организации в аграрния сектор, пред поливното земеделие в страната стоят редица законодателни, институционални, организационно-технологични и не на последно място финансови въпроси, чието комплексно и бързо решаване е трудно постижимо, особено в условията на действащата в страната от 2008 година финансова и икономическа криза. Обективно се налага анализ на основните фактори, пречателни за реализацията на поливна дейност в страната, като на тази основа се обосновават инициативи, подходи и конкретни мерки за постепенно решаване на най-приоритетните от гореизброените проблеми.

Проблемите, свързани с техническото и технологичното състояние на хидромелиоративните системи (ХМС) и организацията на поливната дейност в земеделието са предизвикани от установилото се първоначално разделно функциониране на напоителните системи, което се реализира най-общо казано на два основни етапа:

➤ водовземенията от водоизточниците, транспортирането и доставката на поливна вода до земеделските стопанства (*земеделски производители, кооперации, едри арендатори и др.*) се извършва от държавно дружество „Напоителни системи“ ЕАД при определени цени на предоставения воден ресурс за съответен поливен сезон;

➤ процесът на самото напояване се реализира от земеделските производители – водоползватели, в границите на техните земеделски стопанства (поливни парцели), чието разположение и размери изисква допълнително изграждане на разпределителна канална мрежа за напояване.

Между самостоятелните земеделски субекти за производство на земеделска продукция и държавните дружества - доставчици на поливна вода, често възниква конфликт на интереси. Основните предпоставки за конфликтите са:

- *Монополно положение на „Напоителни системи“ ЕАД спрямо водоползвателите, което се изразява в доминиране на дружеството при сключването на договорите за доставка на поливна вода;*

- *Необоснована и/или несправедлива цена на водата за напояване;*

- *Невъзможност на „Напоителни системи“ ЕАД да предоставя на ползвателите водния ресурс в необходимите срокове за доставка поради непригодност или техническа неизправност на напоителните системи;*

- *Ниска степен на доверие между страните в процеса на доставка и потребление на поливна вода, включително и поради липсата на ясни правила и надеждни устройства за отчетност на консумирания воден ресурс в индивидуалните поливни парцели.*

Посочените проблеми във взаимоотношенията между страните в процеса на доставка и потребление на вода за напояване, успоредно с липсата на технически изправна и годна за напояване техника и недостатъчен организационен опит в прилагането на поливни технологии в началния етап на реструктуриране на земеделието през 90-те години доведоха до редица колебания, затруднения и дори отказ от реализация на поливно земеделие.

Преодоляването на създалата се ситуация е възможно чрез законово регламентиране на целесъобразни за реалните условия институционални и организационно-структурни промени в експлоатацията и управлението и на хидромелиоративните системи (ХМС). Това намира израз в необходимостта от постепенно отегляне на държавата от сектора и прехвърляне на отговорностите по стопанисването, експлоатацията и разпределението на поливната вода на преките водоползватели.

Сложилите се на практика структурни трансформации в сектор поливно земеделие, обективно налагат обединяването на земеделските производители - водоползватели в сдружения за напояване, пряко заинтересовани и мотивирани от ефекта на своята дейност.

Законовото регламентиране на учредяването на нов тип организационни структури в сектора допринася за усъвършенстването както на взаимоотношенията между „Напоителни системи” ЕАД и земеделските стопанства, така и на процесите на разпределение и доставка на поливна вода.

Крайната цел е да се постигне по-рационално използване на дефицитните водни ресурси като цяло, по-пълно задоволяване на нуждите с вода и повишаване на икономическия ефект от напояването - един от основните показатели за оценка на икономическата устойчивост, както за земеделските стопанства реализиращи поливна дейност, така и за организациите-доставчици на вода за напояване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

ТЕХНИКО - ИКОНОМИЧЕКИ МОДЕЛ НА ПЛАСМЕНТ И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ВОДАТА ЗА НАПОЯВАНЕ МЕЖДУ ДОСТАВЧИЦИТЕ НА ПОЛИВНА ВОДА И ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ПРОИЗВОДИТЕЛИ – ВОДОПОЛЗВАТЕЛИ

С промяната в собствеността на земята и организационните форми на производство в земеделието се изменят, както условията за пласмент на водата за напояване като обект на икономически взаимоотношения между доставчиците на услугата “водоползване за напояване” и земеделските стопанства - водоползватели, така и организацията за физическа дистрибуция и разпределение на водата в напоителните системи.

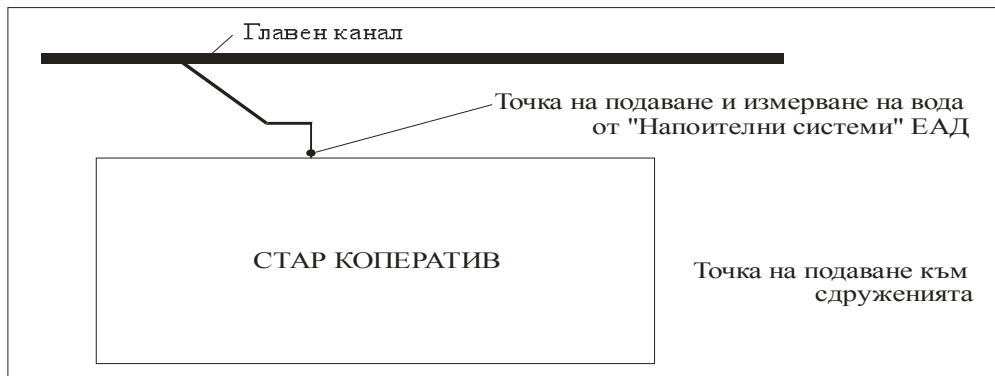
Тези промени в икономическата и управленска рамка на пласмента на поливна вода в земеделието са съпътствани от множество проблеми, както от организационен, така и от технологичен характер.

Разпределението и подаването на поливна вода от централната водоразпределителна канална мрежа (т.нар. магистрален напоителен канал) до земеделските стопанства-потребители се извършва на няколко нива. Техният брой съгласно практиката до възстановяване на собствеността върху земеделската земя условно може да се сведе до две равнища [1].

➤ **регионално ниво** – държавно дружество “Напоителни системи” ЕАД осигурява поддържането на съоръженията по основната водоразпределителна мрежа и подава поливна вода на бившите кооперативни земеделски стопанства;

➤ **местно ниво** - на своя територия големите стопанства (земеделските кооперации) се грижат за поддържането на системата и разпределението на водата за напояване след точката на подаването ѝ (виж фиг.2.1) [1].

Съобразно етапа на организационно реструктуриране в сектор „Напояване“, с ликвидацията на бившите кооперативни земеделски стопанства настъпва промяна в нивата на подаване и разпределение на водата за напояване.

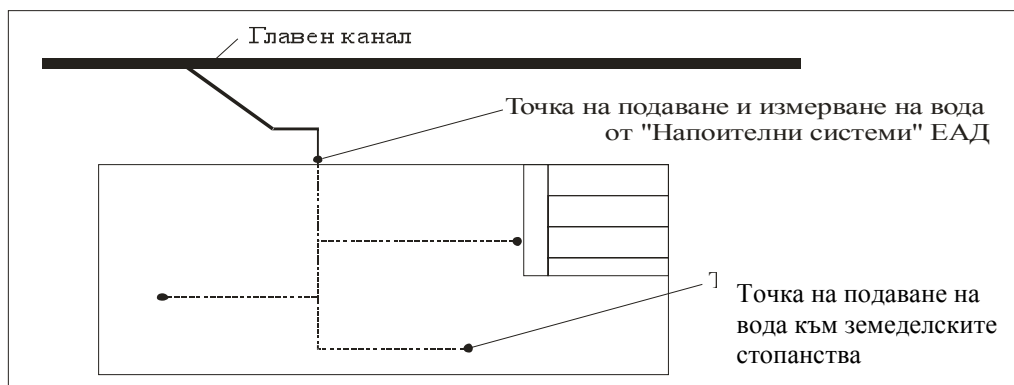
Фигура 2.1. Схема за разпределение и подаване на вода за напояване на кооперативните земеделски стопанства

I. В първоначалния етап на структурна трансформация в сектор поливно земеделие разпределението на водата за напояване се извършва на три нива в следната последователност:

➤ **първо ниво** - държавното дружество "Напоителни системи" ЕАД запазва управлението и поддържането на централните водоподаващи съоръжения до старите граници на измерване при входа на бившите земеделски кооперации;

➤ **второ ниво** - включва управлението и разпределението на водата за напояване между точките на подаването на входовете на бившите земеделски кооперации и точката за подаване на вода при входа на новите земеделски стопанства;

➤ **трето ниво** - индивидуалните (семейни) земеделски стопанства - водоползватели, а в последствие и сдруженията за напояване (СН) имат задължението да изградят за своя сметка и поддържат напоителната канална мрежа за обслужване на собствените си нужди, а също и да разпределят и измерват поливната вода в границите на обхванатите територии и индивидуални парцели (виж фиг. 2.2).

Фигура 2.2. Разпределение и подаване на вода за напояване на територията на частни земеделски стопанства в т.ч. и на територията на СН

На първоначалния етап на структурни трансформации в подсектор поливно земеделие, стопанисването и експлоатацията на водоразпределителната поливна мрежа и преобладаващата част от хидромелиоративните съоръжения, използвани за нуждите на напояването се извършва все още единствено от държавно дружество „Напоителни системи” ЕАД. Последното извършва водовземенията от водоизточниците, транспортирането и доставката на поливна вода до земеделските стопанства при определени цени на предоставения воден ресурс.

Разпределението и пласментът на заявените количества вода за напояване от централната водоразпределителна канална мрежа до земеделските стопанства се осъществява на базата на предварително сключени договори между земеделските водоползватели и „Напоителни системи” ЕАД. Общите условия по договора за доставка, а също и цената на поливната вода се определят централизирано със заповед от Министерството на земеделието.

Поливната вода се доставя на земеделските стопанства в съответствие с предварително определен оперативен диспечерски план – график на водопотребление. Съставянето на плана за водоползване е на основата на установени поливни норми и срокове за напояване на земеделските култури в различните региони на страната.

Цената на услугата „водоползване за напояване” се одобрява ежегодно в края на предходната календарна година от МЗГ.

II. В етапа на частична приватизация на държавно дружество „Напоителни системи” ЕАД, в сектор „Напояване” се обособяват нов тип правни субекти (сдружения за напояване), чиято законова регламентация се базира на специално приет Закон за сдруженията за напояване (ЗСН – м.04.2001 г.).

В развитието на дейността на сдруженията за напояване в България, също се разграничават два етапа:

В първоначалния (ранния) етап от учредяването и функционирането на сдруженията за напояване (СН), последните сключват договор с „Напоителни системи” ЕАД за доставка на вода за напояване. В тези договорни взаимоотношения, земеделските производители, членове на СН ползват ценови преференции като заплащат доставената поливна вода с известна отстъпка от цената на водата [5].

В първоначалния етап, по силата на Наредба за придобиване и отнемане правото на ползване върху обектите от ХМС и обслужващата техника на територията на сдруженията за напояване, последните стопанисват и експлоатират предимно вътрешно-разпределителната канална мрежа и поливната техника на обхванатата от тях територия. По-големите хидромелиоративни съоръжения и най-вече тези със комплексно обществено предназначение остават в активите на държавните дружества.

В последващ етап от учредяването и функционирането на сдруженията за напояване, част от тях се превръщат в активен участник в управлението на поливния процес в страната и по предложение на Изпълнителната агенция по хидромелиорации (понастоящем Дирекция „Хидромелиорации”) и решение на МЗГ (МЗХ) придобиват статут на самостоятелни доставчици на услугата „водоползване за напояване”, която извършват паралелно с държавните дружества - доставчици на поливна вода.

Услугата „водоползване за напояване” се реализира от самостоятелните сдружения за напояване по цени, определяни за поливен сезон от МЗГ (МЗХ), на база доказани от сдруженията разходи за експлоатация на стопанисваните хидромелиоративни системи (ХМС), съобразно размера на напояваните площи, тяхното местоположение и начин за доставка на поливната вода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Възникналите затруднения от организационен и технологичен характер, както и останалите законодателни, финансови и прочие проблеми допринасят за намаляването на размера на напояваните и годните поливни площи в страната. По официални данни относно размера на изградените и годни за напояване площи към 2011 г., последните са приблизително 45 % спрямо размера на изградените поливни площи към 1990 година [4,6]. От гореизложеното обективно се налагат следните обобщаващи изводи:

1. От значение за *оптимизиране на процеса на разпределение на водата за напояване* е да се *определят, съгласуват и спазват ясни правила за разпределение на поливната вода между водоползвателите, обслужвани от една напоителна система. Определянето и прилагането на такива налага водоползвателите да се групират по отношение на организацията на подаване на вода, като:*

- разположение и размери на поливните парцелите на стопанствата;
- консумираните количества вода от всяко стопанство;
- техническото състояние на водоразпределителната канална мрежа;
- задължителното измерване на подаваните водни обеми на входа на всяко земеделско стопанство.

2. Настъпилите промени в организацията и начина на физическо разпределение и пласмент на водата за напояване, изисква реорганизация на водоразпределителната мрежа, която не е пригодена за обслужваните понастоящем голям брой по-малки индивидуални поземлени участъци.

Благодарност: *Изразявам сърдечна благодарност на проф. д-н Николай Найденов, катедра „БМР“ при РУ „Ангел Кънчев“ за научното ръководство и оказано съдействие при разработване на настоящата проблематика.*

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Загорова, Кр., Сдруженията за напояване в България – състояние, същност и принципи на действие, Годишник на Технически университет-Варна, том I, 2008г.;
- [2]. Зафирова, М., Водоразпределение в новите условия на стопанисване на земеделските земи, сп. „Механизация на земеделието“, бр.6, 1999г.;
- [3]. Найденов, Н., Анализ на обкръжаващата среда на агрофирмите за технически услуги, „Икономика и управление на селското стопанство“, бр. 3, 2000г.
- [4]. Хаджиева, В., Състояние и проблеми на поливното земеделие, сп. „Икономика и управление на селското стопанство“, бр.5, 2003г.;
- [5]. Аграрен доклад на МЗХ, 2011г.;
- [6]. Закон за сдружения за напояване, ДВ., бр.34, 04.2001г.;
- [7]. Статистически годишник на Република България 1991г.

За контакти:

гл. ас. д-р Красимира Загорова; Добруджански технологичен колеж - гр. Добрич, в структурата на ТУ – Варна; тел.: 058/ 624 712, вътр..20; e-mail: kzagorova@mail.bg

Научните изследвания, представени в настоящата публикация са извършени по проект НП 30/2014г., финансиран целево от държавния бюджет по фонд «Научни изследвания» на ТУ – Варна.